

TÜRK EĞİTİM-SEN
A K A D E M İ

MEB

GÖREVDE YÜKSELME
SINAVLARINA HAZIRLIK

İNSAN HAKLARI VE **DEMOKRASİ**

SUNUŞ

Değerli Üyemiz;

MEB Görevde Yükselme Sınavlarına hazırlık içeriğimiz; sınav konuları kapsamında, alanında uzman yazar komisyonumuz tarafından hazırlanmıştır.

Anlatılan konuların somutlaşması için konuların arasına püf noktalar, pratik çözümler, yazar notları ve tablolar eklenmiştir.

Sadeleştirilmiş ve ihtiyaca göre hazırlanmış öz ve net bilgilerden oluşan bu yayınınızın sınava hazırlanan siz değerli üyelerimize katkı sağlamasını diliyoruz.

Talip Geylan

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL BAŞKANI

İNSAN HAKLARI ve DEMOKRASİ

İnsan Hakları:

İnsan oldukları için tüm insanların; doğuştan sahip oldukları, devredilemez ve vazgeçilemez haklarıdır. Bu haklar insan onurunu korumayı, insanlığın maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklar olarak ifade edilebilir.

Dikkat: Temel insan hakları belirli kavramlar etrafında ifade edilmektedir. Bu alanın terimlerinin bilinmesi sınavlarda adlandırma nedeniyle soru kayıplarını önlemekte hayati önem taşımaktadır.

İnsan – Kişi (insan hakları ve demokrasi metinlerinde kişi veya birey olarak anılmaktadır.) : Kanun ve yasal normlar nezdinde hak sahibi olan, sahip olduğu hakları kullanarak insana özgü imkânları değerlendirebilen varlık kişi ya da birey olarak ifade edilir.

Hak: Toplumun yasalarının yani hukuk kurallarının kişilere belirli sınırlar dâhilinde davranışlar ortaya koymaya izin vermesi, belirli durum ve nesneleri istemeye yetkili kılmasıdır. Hak bir toplumun ferdi olan kişilere sınırlar dâhilinde verilen yetkidir.

Özgürlük: Özgürlük veya erkinlik, birinin engellenmeden ya da sınırlandırılmadan istediğini seçebilmesi, yapabilmesi ve hareket edebilmesi durumudur. Yasal açıdan ise kişinin başkasına zarar vermeden istediğini yapabilmesi olarak değerlendirilir.

Sorumluluk: Kişinin yaptıklarından mesul olmasıdır.

Eşitlik: Kimseye; dil, din, ırk ve cinsiyet gibi özellikler nedeniyle ayrımcılık yapılmaksızın tüm bireylerin-kişilerin-insanların aynı hak ve özgürlüklere sahip olmasıdır.

Temel Kavramlar

Kişilere yasa ve yönetmeliklerle verilen somut hakları güvence altına alan ve anayasada yer verilen soyut ve genel nitelikli haklara “anayasal haklar” ya da “temel haklar” denir.

Temel Haklar:

İnsanın değerini korumaya yönelik asgari haklar olarak da ifade edilen, bireylere- kişilere, yasa ve yönetmeliklerle verilen somut hakları güvence altına alan ve anayasada yer verilen soyut ve genel nitelikli haklara anayasal haklar ya da temel haklar denir.

Anayasada yer alan Temel Hak ve Özgürlükler aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır.

a) Koruyucu Haklar

Kişileri, devlete ve topluma karşı koruyan hak ve özgürlüklere koruyucu haklar denir.

Anayasa’ımızda koruyucu haklar “Kişinin Hak ve Ödevleri” başlığı altında sayılmıştır. Başlıklar halinde bu haklar;

- Kişi dokunulmazlığı (kişinin maddi ve manevi varlığı) (m.17),
- Zorla çalıştırma yasağı (m.18),
- Kişi hürriyet ve güvenliği (m.19),
- Özel hayatın gizliliği (ve korunması) (m.20),
- Konut dokunulmazlığı (m.21),
- Haberleşme özgürlüğü (m.22),
- Yerleşme ve seyahat özgürlüğü (m.23),
- Din ve vicdan özgürlüğü (m.24),
- Düşünce ve inanç özgürlüğü (m.25),
- Basın özgürlüğü (sürelili ve süresiz yayın hakkı, Basın araçlarının korunması, Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı, Düzeltme ve cevap hakkı) (m.28),
- Dernek kurma özgürlüğü (m.33),
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (m.34),
- Mülkiyet edinme hakkı (m.35) dır.

Hakların korunması ile ilgili hükümler (Hak arama hürriyeti, Kanunî hâkim güvencesi, Suç ve cezalara ilişkin esaslar); İspat hakkı; Temel hak ve hürriyetlerin korunmasıdır.

b) İsteme Hakları

Kişilerin devletten ve toplumdan isteyebilecekleri haklara isteme hakları denir.

Anayasa’nın “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde yer alan bu haklar,

- Ailenin korunması (m.41),
- Eğitim ve öğrenim hakkı (m.42),
- Çalışma ve sözleşme özgürlüğü (Ücrette adalet sağlanması) (m.48),
- Çalışma hakkı (m.49),
- Dinlenme hakkı (m.50),
- Sendika kurma hakkı (m.51),
- Toplu iş sözleşmesi hakkı (m.53),
- Grev hakkı (m.54),
- Sağlık çevre ve konut hakkı (m.57)

Bunun yanında,

- Kamu yararı (Kıyılardan yararlanma, Toprak mülkiyeti, Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması, Kamulaştırma, Devletleştirme ve özelleştirme),

- Gençlik ve spor (Gençliğin korunması, Sporun geliştirilmesi ve tahkim),
 - Sosyal güvenlik hakları (Sosyal güvenlik hakkı, Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler, Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları),
 - Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması,
 - Sanatın ve sanatçının korunması,
 - Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları olarak adlandırılan haklar
- bireyin isteme hakları olarak ifade edilebilir.

c) Katılma Hakkı

Kişinin siyasal gücün kullanılmasına katılmasını sağlayan haklara katılma hakları denir.

Bu haklar, Anayasa'nın "Siyasal Haklar ve Ödevler" başlığı altında düzenlenmiştir. Anayasaya göre bunlar,

- Vatandaşlık hakkı (m.66),
- Seçme, seçilme hakları (m.67),
- Siyasal partilerle ilgili haklar (parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma, siyasî partilerin uyacakları esaslar)(m.68,69),
- Kamu hizmetlerine girme hakkı (hizmete girme ve mal bildirim hakkı) (m.70),
- Vatan hizmeti hakkı (m.72),
- Vergi ödevi (m.73),
- Dilekçe hakkı, bilgi edinme hakkı, kamu denetçisine başvurma hakkı (m.74) gibi hak ve özgürlüklerdir.

Temel haklardan bazıları, yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, sağlık hakkı eğitim hakkı, dilekçe hakkı, özel yaşamın gizliliği ve seçme ve seçilme hakkıdır.

Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı kişilerin en temel haklarından. Yaşama hakkından mahrum olan biri diğer haklarından yararlanamaz. 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde "Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir." ifadesiyle yaşama hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle maddenin devamındaki istisna hallerinden "mahkemelerce verilen idam cezalarının infazı" ibaresi çıkartılarak idam cezası da kaldırılmış, böylece yaşama hakkının önündeki engeller tamamen kaldırılmıştır.

Kişi Dokunulmazlığı

Kişi dokunulmazlığı, yaşama hakkını tamamlayıcı niteliktedir. Kişinin maddî ve manevî bütünlüğünü korumaya yönelik bir haktır. Kişi dokunulmazlığı Anayasa'nın 17. maddesinde "Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz." ifadeleriyle yer almıştır.

Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı herkesin yaşamını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için devletten gerekli çalışmaları yapmasını isteme hakkıdır. Devlet kişilerin sağlık haklarının gerçekleşmesi için sağlık kurumlarını oluşturarak halka sağlık hizmeti vermeli, koruyucu sağlık hizmetleri yürütmeli, kişileri sağlıklı ve dengeli bir biçimde beslenebilecekleri yaşam standardına ulaştırmak ve çevreyi insanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilecekleri duruma getirmelidir. Anayasa'nın 56. maddesi sağlık hakkına yer vermektedir.

Dikkat: Buna göre, "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir."

Eğitim Hakkı

Demokratik toplum düzeninin kurulması ve insan haklarının yaşama geçirilebilmesi için eğitim temel bir şarttır. Kişiler demokrasi bilincini ancak eğitim yoluyla kazanabilirler. Toplumdaki sosyal eşitsizlikler eğitim yoluyla azaltılabilir. Bu nedenle devlet için vatandaşlarına eğitim vermek bir görevdir. Her vatandaşın eğitilmeyi isteme hakkı vardır. Eğitim hakkı Anayasa'nın 42. maddesinde yer almıştır. Buna göre; "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır... Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır..."

Dilekçe Hakkı

Anayasa'nın 74. maddesinde "Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir." denilmektedir. Dilekçe hakkı herhangi bir konuda mağdur olan, devletin ya da kişilerin demokrasi ve insan haklarına aykırı davranış ve uygulamalarına maruz kalan kişilerin mağduriyetlerini yetkili makamlara yazılı olarak bildirerek mağduriyetlerinin ortadan kaldırılmasını isteme haklarıdır.

Özel Yaşamın Gizliliği

Her insanın kendine özgü bir özel yaşamı vardır. İnsanlar kendilerini ilgilendiren konuların başkaları tarafından bilinmesinden rahatsızlık duyabilirler. Devlet kişilerin özel yaşamına müdahale etmemeli, kişilerin birbirlerinin yaşamına müdahale sayılabilecek davranışlarına engel olmalıdır. Özel yaşamın gizliliğinin korunması “konut dokunulmazlığı” ve “haberleşme hürriyeti” ile olur. Mahkeme kararı olmadıkça kimsenin konutu aranmaz, telefonu dinlenemez. Güvenlik görevlilerinin konutları arayabilmek için yetkili makamlardan izin almaları gerekir. Özel hayatın gizliliği ile ilgili hükümler Anayasa’nın 20, 21 ve 22. maddelerinde yer almıştır. Maddelerde “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.”, “Kimsenin konutuna dokunulamaz.”, “Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.” ibareleriyle özel hayatın gizliliği anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçme ve seçilme hakkı çoğulcu demokrasinin bir gereğidir. Herkesin ülke yönetiminde söz hakkı vardır. Bu hak seçme ve seçilme hakkıyla kullanılır. Vatandaşlar oy kullanarak seçimlerde tercihlerini bildirebilecekleri gibi, aday olarak da ülkenin yönetimine talip olabilirler.

Adalet, Hukuk ve Devlet Kavramları

Adalet, hukuk ve devlet kavramlarını açıklamaya önce devleti açıklamakla başlamak gerekir. Çünkü devleti anlamadan hukuk kavramını, hukuk olmadan da adalet kavramını anlamlandırmak hayli güçtür.

Devlet:

İnsanı diğer canlı türlerinden ayıran sayısız özelliği vardır. Bu ayıt edici özelliklerin en önemlilerinden biri, insanın toplumsal varlık (Homosocius) oluşudur. Şüphesiz insan dışındaki pek çok canlıda toplu (sürü) halde yaşamaktadır. Fakat insan dışındaki canlıların sürü halinde yaşaması tamamen içgüdüselidir. Hâlbuki insan tamamıyla bilinçli olarak, aklı ve özgür iradesiyle toplu halde yaşamayı tercih eder.

İnsanları toplu halde yaşamaya iten çeşitli nedenler vardır.

Bunlardan biri ortak ihtiyaçların karşılanmasıdır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak artan ve çeşitlenen insan ihtiyaçları, insanları bir arada yaşamaya mecbur etmektedir.

Hiçbir insan kendisi için gerekli olan mal ve hizmetlerin tamamını kendisi karşılayamaz.

Toplumdaki bütün bireyler farklı mal ve hizmetler

üretir ve bütün bireyler güçleri ölçüsünde bu mal ve hizmetlerden yararlanırlar.

Böylece dikiş dikmesini bilmeyen biri elbise giyebilir ya da hiç inek görmemiş biri süt içebilir.

İnsanları bir arada yaşamaya iten bir diğer neden de bir arada olmaktan sağladıkları duygusal doyumdur. İnsana özgü sevgi, nefret, kıskançlık, annelik, babalık, hoşgörü vb. duyguların gerçekleşebilmesi başka insanların varlığını zorunlu kılar.

Tabiatteki canlıların belki de en zayıfı ve gelişimini en uzun sürede tamamlayanı olan insan ancak toplum sayesinde varlık bulur.

Tabiatte tek başına bırakılmış bir bebeğin yaşamını devam ettirebilmesi imkânsız gibidir.

Üstelik yaşamını devam ettirebilse bile dış görünümü hariç, insani hiçbir özellik kazanamaz.

İnsan ancak toplum sayesinde varlık bulur ve güçlü olur.

Dikkat: İnsan toplumlarının geçmişini araştıran antropoloji biliminin verilerine göre insanların kurdukları ilk topluluklar klanlar ve boylardı.

Avcılık ve toplayıcılıkla ya da sınırlı tarımsal faaliyetlerle geçinen ve yan göçebe olarak yaşayan bu ilkel toplumlarda toplumsal yaşamı idare eden basit kurallar vardı.

Toplumun her bireyi bu kurallara uymak zorundaydı. Yöneten ve yönetilen ayrımı bulunmuyordu.

Zamanla bu küçük insan toplulukları askeri, dini ya da ticari sebeplerle bir araya gelerek tarihteki ilk devlet tipi olan şehir devletlerini (site devleti) kurdular.

Farklı dinlerin anlayış ve kurallarının hüküm sürdüğü küçük toplulukların şehir devletlerinde bir araya gelmesi, toplumun bütün bireylerince paylaşılan bir takım kuralların varlığını ve bir örgütlenmeyi zorunlu hale getirdi.

Şehir devletleriyle birlikte mesleki ve teknik iş bölümü yaygınlaşmaya başladı.

Terzilik, ustalık vb. zanaat kolları, askerlik, yöneticilik, din adamlığı gibi meslekler ve toplumsal sınıflar ortaya çıkmaya başladı.

Devlet yukarda sayılan şartların ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Tarihte ilk olarak şehir devletleriyle ortaya çıkan devlet daha sonra imparatorluklar şekline dönüşmüş, imparatorlukların zayıflaması feodal devletleri ortaya çıkarmış, 16.yy. da yapılan Wesfalia barış antlaşmasıyla bugünkü modern devletlerin öncüsü sayılan ulus devletler ortaya çıkmıştır.

En basit ve yalın bir tanımla devlet, birlikte yaşamak üzere örgütlenmiş insan toplumudur. Bir başka tanımla devlet, yerleşik bir topluluğun hukuksal ve

siyasal açıdan örgütlenmesi sonucu oluşan, tüzel kişiliğe ve egemenliğe sahip soyut varlıktır.

Bu anlamda devleti kişileştirmek bir yanlış anlamadan ibarettir. Devlet düşünen, karar alan ve uygulayan somut bir varlık değil soyut bir örgütlenmedir.

Gerçekte devletten bahsederken insanları, kurum ve kuralları kastetmiş oluruz. Devlet adaletsiz dediğimizde, devlet erkini (güç) elinde bulunduranların ya da kuralların adaletsizliğinden bahsetmiş oluruz. Devletin bir hakkımızı çiğnediğini söylerken gerçekte, devlet adına karar alan ve uygulayanların, devletin karar alma ve uygulama mekanizmalarını elinde bulunduranların haklarımızı çiğnediğini söylemiş oluruz.

Devletin varlığı için bazı öğelerin varlığı

zorunludur. Bunlar olmaksızın bir devletin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Bunlar:

Halk: Ortak bir amaçla bir araya gelmiş insanlara halk denir. Halk ve millet kavramları aynı değildir. Halk somut bir varlıktır. Belli bir zamanda belli bir yerde yaşayan insanları ifade eder. Hâlbuki millet soyut bir varlıktır. Türk halkı denildiğinde halen ülkemizde yaşayan insanlar ifade edilirken, Türk Milleti denildiğinde dünyanın birçok ülkesinde yaşamakta olan ve geçmişte yaşamış geniş bir insan topluluğu ifade edilir. Bir millet olmadan devletin varlığından söz edilebilir fakat halk olmaksızın devletin varlığından söz edilemez. Söz gelimi Irak Devleti bir Irak milleti olmaksızın vardır. Fakat Irak halkı olmasaydı Irak devleti olamazdı.

Ülke: Bir devletin var olabilmesi için devleti oluşturan halkın yaşadığı, devletin egemenlik alanını oluşturan bir toprak parçası(vatan=yurt)nın olması gerekir.

Egemenlik: Devletin varlık koşullarından biri de egemenliktir. Egemenlik devletin sınırsız ve koşulsuz bir bağımsızlığa sahip olması, ülke içinde kendine rakip başka bir gücün bulunmaması, uluslararası alanda ise diğer devletlerle eşit iradeye sahip olması demektir.

Dikkat: Kısaca Devlet: belirli bir toprak parçası (yurt-vatan) üzerinde yaşayan insanların (halkın) bir düzen içinde bağımsız (egemen) yaşamak için kurmuş oldukları örgütün adıdır. Halkı, ülkesi (vatanı) ve bağımsızlığı (egemenliği) olmayan bir devletin varlığından söz edilemez.

Hukuk:

Hak kelimesinin çoğuludur. Haklar anlamına gelir. Hukuk bir devlette tüzel ya da gerçek kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini adalete uygun olarak düzenler. Kişilerin sahip oldukları hak ve

yükümlülüklerin sınırlarını çizer. Hukuk kurallarının varlık nedeni kamu düzeninin sağlanması ve sürdürülmesidir.

Kişilerin ne zaman, nerede ve nasıl davranacaklarını belirleyen hukuk kurallarının olmadığı bir insan toplumunda kargaşa egemendir. İnsanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen diğer sosyal ilişki kuralları toplumsal düzeni sağlamada yetersiz kalır. Çünkü bu kurallar hem kişiden kişiye değişir, hem de yaptırım güçleri zayıftır. Herkesin ahlak anlayışı, gelenek ve görenekleri farklı olabilir. Üstelik ahlaka ve geleneklere aykırı davranışlarda bulunanlara uygulanan yaptırımlar ayıplama ve kınama şeklinde olduğundan kişilerin olumsuz davranışlarını engellemede yetersiz kalabilirler.

Hâlbuki hukuk kuralları kamu gücü tarafından korunan güçlü yaptırımlar içerirler. Bu yaptırımlar, özgürlüğü kısıtlayıcı ya da mali yaptırımlar şeklinde olabilir. Hukuk kurallarını çiğneyenler devletin güvenlik güçlerini ve adli makamlarını karşılarında bulurlar.

Hukuk kuralları anayasa, yasa, tüzük, yönetmelik, yönerge ve genelge olarak sıralanırlar. Mahkemelerce daha önce verilen kararlar da hukuk kurallarının bir parçasını oluşturur. Eğer bir anlaşmazlık konusunda yazılı bir hüküm yoksa toplumda geçerli olan örf ve adetler de anlaşmazlığın çözümünde etkili olur. Alt kademedeki bir hukuk kuralı da bir üst kademedekine uygun olmak zorundadır.

Kanunlar yasa koyucu tarafından kabul edilir. Kanunların nasıl uygulandığını gösteren tüzükler Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanır. Fakat Bakanlar Kurulu tüzükleri hazırlarken devletin en yüksek danışma organı olan Danıştay’ında görüşünü almak zorundadır. Daha alt kademedeki hukuk kuralları bakanlıklar tarafından hazırlanır.

Kısaca hukuk: Barış, eşitlik, özgürlük ve güvenlik içinde bireyin varlığını korumasını sağlayan, İnsanlar arası ilişkileri düzenleyen; kurallar bütüne hukuk denilmektedir.

Dikkat: Hukuk düzeninin gerçekleştirmeye çalıştığı şey adalet ilkesidir.

Adalet:

Adalet tanımı yapılırken pek çok tartışma ortaya çıkmış olsa da genellikle adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk olarak tanımlanmaktadır. Fakat hukuka uygun olan her şey adaletli olmayabilir. Söz gelimi yasaya uygun olarak toplanan bir verginin adaletli olmadığı ileri sürülebilir. Hak anlayışı ve hukuk sistemleri farklılık gösterebilmekte ve bu

doğrultuda kişilerin ve toplumların adalet anlayışları da farklılaşabilmektedir.

Çağımızda da hangi hukukun adalete uygun ve doğru olduğu konusundaki fikir farklılıkları devam etmektedir. Bunun nedeni, kişilerin sahip oldukları adalet fikrinin; kendi kişisel çıkarlarından, inançlarından, mensubu bulundukları toplumun, sosyal grubun özelliklerinden ve kişilerin mizaç ve karakterinden etkilenmesidir.

Fakat tartışmaları toparlayan genel kanı, toplumca paylaşılan, çoğunluk tarafından kabul edilen şeylerin adalet olduğu savunulabilir. Ancak, bu çoğunluğun adaleti olmaktan öte gidemez.

Genelde adaletle ilgili herkesin ittifakla kabul ettiği temel değerler vardır. Bunlar:

- Herkesin yasalar karşısında eşit sayılması,
- Ahlakça olumsuz kabul edilen fiillerin hukuk tarafından da suç sayılması,
- Benzer suçlara benzer cezalar verilmesi,
- Vatandaşların “nimette ve külfette” eşit olmaları gibi sıralanabilir.

Devletin temel varlık nedenlerinden biri adaletin gerçekleştirilmesidir.

Devletler bu görevlerini hür ve bağımsız yargı organları aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışırlar. 1982 Anayasası'nın 5. maddesinde “...kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkesiyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” devletin amaçları arasında sayılmaktadır.

İnsan Hakları ve Devlet

1. Hukuksal Bir Kurum Olarak Devlet

Devleti meydana getiren örgütlenme hukuk yoluyla olur.

Devletin ortaya çıkışı ile hukukun ortaya çıkışı eş zamanlıdır. Fakat bütün hukuk kuralları ve devlet sistemleri demokrasiyi, insan haklarını ve halkın egemenliğini gerçekleştirecek biçimde değildir.

Bugünkü devlet sisteminin ilk öncüleri site devletleridir. Site devletlerinden sonra imparatorluklar ortaya çıkmıştır. Ortaçağda egemen olan devlet tipi dini esaslara dayalı teokratik devletlerdir. İmparatorlukların zayıflamasıyla ortaya feodal devletler çıkmıştır. Bütün bu devlet tiplerinde törelere, dini kurallara, bir kişinin ya da bir grubun iradesine dayanan hukuk kuralları bulunuyordu. Ancak bunu pozitif hukukla karıştırmamak gerekir. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte akla ve

bilime dayanan, kişinin doğasından ve sosyal kurallardan oluşan pozitif hukuk ortaya çıkmaya başladı.

Modern bir devlette devletin örgütlenmesi pozitif hukuka göre olur. Hukuk kurallarının en üstünde yer alan anayasalar devletin örgütlenmesini belirleyen temel yasalardır. Anayasalar devletin amaç ve görevlerinin neler olduğunu, devletin kuruluşunu, hangi organlardan oluştuğunu, kişilerin hak ve görevlerinin neler olduğunu, devletin işleyişinin ve düzeninin nasıl sağlanacağını açıklarlar.

Dikkat: Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı Anayasada belirtilmiştir.

Henüz Cumhuriyet kurulmadan önce yapılmış olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası kabul edilen 1921 Anayasası da dâhil olmak üzere dört Anayasamız vardır.

Bunlar 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları'dır.

1921, 1924 ve 1961 Anayasaları yürürlükten kaldırılmıştır.

Halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın “Başlangıç” bölümünde ve “Genel Esaslar” başlığını taşıyan “Birinci Kısım” da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dayandığı temel esaslar ve devletin şekli belirtilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı Anayasanın “Birinci Kısımında” yer alan on bir maddede şekillenmiştir.

1982 Anayasası'nın 1. maddesi devletin şeklini, 2. maddesi Cumhuriyetin niteliklerini, 3. maddesi devletin dilini, bayrağını, millî marşını ve başkentini belirlemiştir. 4. maddede ilk üç maddenin değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez olduğunu hükme bağlamıştır.

Anayasanın 5. maddesi devletin amaç ve görevlerini belirtir.

6. madde egemenlik hakkının kime ait olduğunu ve nasıl kullanılacağını belirler.

7, 8 ve 9. maddelerde devletin organları sayılmıştır.

10. madde kanun önünde eşitliğe yer vermiş,

11. madde ise Anayasanın üstünlüğünü ve bağlayıcılığını hükme bağlamıştır.

Dikkat: Özetleyecek olur isek: Türkiye Cumhuriyeti devlet sisteminin dayandığı temel esaslar;

- Atatürk Milliyetçiliği ve Atatürk İlke ve İlkeleri'ne bağlılık,
- Üniter devlet yapısı ve laiklik,
- Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması,
- Kuvvetler ayrılığı,
- Temel hak ve hürriyetlerin kullanılması önündeki engellerin kaldırılması,
- Yurtta ve dünyada barış,

- Dünya milletler ailesinin eşit bir ferdi olma,
- Çağdaş uygarlık düzeyini yakalama,
- Hukukun üstünlüğüdür.

2. Laik Devlet ve İnsan Hakları

Laik sözcüğü Latince laicus kökünden gelmektedir. Kelime anlamı bakımından ruhani olmayan, dine dayanmayan, dünyevi gibi anlamlar içermektedir. Kavramsal anlamı bakımından laiklik bir devlet ve hukuk sistemini ifade eder. Laiklik, bugün bütün çağdaş devletlerin bir niteliği haline gelmiştir.

Kavramsal anlamı bakımından laiklik iki boyuttan oluşur.

Laikliğin birinci boyutu din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devleti oluşturan kurumların, kuralların ve hukuk sisteminin dini esaslara, dinin emir ve yasalarına göre değil de, pozitif hukuk kurallarına dayandırılmasıdır.

Laik bir devlette devlet sistemi, çağın gereklerine, akıl ve mantık ilkelerine ve bilimsel esaslara göre oluşturulmuş kurallara dayanır.

Anayasanın “Başlangıç” bölümünün de “...kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;...” ifade edilerek laikliğin bu gereği güvenceye kavuşturulmuştur.

Laikliğin ikinci boyutu, din, vicdan, kanaat ve ibadet hürriyetinin sağlanmasıdır.

Herkes istediğine inanmakta ya da hiç inanmamakta serbesttir. Laik bir devlette farklı dinlere, dinlerin farklı yorumlarına (mezhep) inanan, hiçbir dine ya da tanrıya inanmayan kişi ve toplum kesimleri eşit muamele görürler. Bunlar arasında kamu hizmetlerine katılma ya da kamu hizmetlerinden yararlanma noktasında hiçbir ayırım yapılmaz.

Laik bir devlette kişilere inançlarından ya da inançlarının gereği olan tutum ve davranışlarından dolayı baskı yapılmaz.

Kimse başkalarını inanmaya ya da ibadete zorlayamaz. Anayasanın 24. Maddesinde: “Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz

sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.” ibareleriyle inanç ve ibadet özgürlüğü güvenceye alınmıştır.

Dikkat: Genel olarak laik devletin özellikleri şöyle ifade edilebilir.

- Kişiler din, vicdan ve inanç özgürlüğüne sahiptir.
- Devlet, bütün dinsel inançları anayasal güvence altına alır.
- Yasa ve kurallar, dinsel ilkelere değil akla ve mantığa dayanır.
- Eğitim kurumları dahil bütün kurumlar din kurallarına göre düzenlenmez.
- Eğitimin içeriği dahil bütün kamu hizmeti içerikleri dini kurallara göre değil pozitif gerçeklere göre düzenlenmelidir.

Hukuk Devleti ve İnsan Hakları

İstisnasız bütün devletler yasalarla yönetilirler. Hatta hukuk kuralları bulunmaksızın bir devletin var olamayacağı da ileri sürülebilir. “Monarşiyle yönetilen devletlerde bile kralın fermanı herkesin uymak zorunda olduğu bir hukuk kuralıdır.” Bu anlamda hukuk devleti ve kanun devleti aynı şeyi ifade etmezler. Bütün yönetim biçimlerinde, monarşilerde, diktatörlüklerde, teokratik ya da totaliter yönetimlerde de yasalar vardır. Yasalarla yönetilen kimi devletlerde yasalar baskıcı ya da adaletsiz olabilirler. Bu nedenle bir devletin hukuk devleti sayılabilmesi için birtakım niteliklere sahip olması zorunludur.

“Hukuk devleti” “polis devleti”nin karşısı olarak doğmuştur. Buradaki polis güvenlik görevlisi anlamında değildir. Polis devleti hukuka bağlı olmayan devleti ifade eder. Polis devletinde devlet, kamu düzenini sağlamak için hukuk dışı her yola başvurabilir.

Dikkat:

Hukuk Devleti Olmanın Gerekleri şu maddelerle açıklanabilir.

1- Temel Hak Ve Özgürlüklerin Güvence Altına Alınması

Bir devletin hukuk devleti olabilmesi için temel hak ve özgürlükleri güvence altına almış olması gerekir. Temel hak ve özgürlüklerin güvenceye kavuşturulması bunlara Anayasada yer verilmesiyle mümkün olur. 1982 Anayasası’nın 12. maddesinde “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.” ifadesine yer verilerek temel hak ve özgürlükler anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Anayasanın

“ikinci Kısım” temel hak ve özgürlüklere yer vermiştir.

2- Kanun Önünde Eşitlik

Hukuk devletinde kişiler hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalar önünde eşittirler. Kanun önünde eşitlik konusuna daha önce değinildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

3- İdarenin Hukuka Bağlılığı

İdare işlem ve eylemlerini hukuka uygun olarak yürütmek zorundadır. Anayasanın 11. maddesinde bu durum “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. ...” şeklinde yer almıştır.

4- Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi

Anayasanın 11. maddesinde “... Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.” denilmektedir. 1961 Anayasasıyla kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemek için bir yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1982 Anayasası da bu yapıyı korumuştur. Kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organ olmasa Anayasaya aykırı kanunlar yapmak yoluyla insan haklarından ve hukuk devletinden kolayca sapılabilir.

5- Devlet Faaliyetlerinin Belirliliği

Hukuk devletinde devletin yapacağı faaliyetler önceden bellidir.

Vatandaşlar hukuki güvenlik içinde yaşarlar. Bu, vatandaşların hangi kurala tabi olduklarını bilmeleri ile mümkündür. Bunun için Resmi gazetede yayımlanmayan kanunlar geçerli sayılmaz. Hukuk devletinde kanunlar geri yürütülmez. Hiçbir kişi işlediği zamanda suç sayılmayan bir eylemden dolayı sorumlu tutulamaz. Kazanılmış haklara saygı gösterilir. Suç ve ceza kanuna dayanır. Kimse kanunda suç sayılmayan bir eylemden dolayı suçlanamaz ve kanunda belirtilmeyen bir cezaya çarptırılmaz. Herkesin yargılanma güvencesi vardır. Kimse yargılanmadan suçlu sayılamaz.

6- İdarenin Yargısal Denetimi

Anayasanın 125. maddesinde “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.” ibaresi bulunmaktadır. İdare makamları yaptıkları işleri hukuka uygun olarak yapmakla yükümlüdürler. İdarenin hukuk dışı bir uygulamasına maruz kalan herkes idare mahkemelerine dava açarak yanlışlığın ortadan kaldırılmasını isteyebilir.

7- Mahkemelerin Bağımsızlığı

Hukuk devletinde yargı bağımsızdır. Makamı mevkii ne olursa olsun kimse mahkemelere emir ve talimat veremez. Mahkemeler anlaşmazlığı yasalara ve

hâkimlerin vicdani kanaatlerine göre çözerler. Bu durum Anayasada “Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.” ibaresiyle güvence altına alınmıştır.

8- İdarenin Mali Sorumluluğu

İdari makamlar yürüttükleri işler sırasında vatandaşla verdikleri zararları ödemek zorundadırlar. Hatta yapılan işte idari makamların hiçbir kusuru olmasa dahi (kusursuz sorumluluk) idare vatandaşın zararını tazmin etmek zorundadır.

9- Kuvvetler Ayrımı

Hukuk devletinde devlet erkinin tek bir merkezinde toplanmaması için bir takım mekanizmalar geliştirilmiştir. Hukuk devletinde devletin erkleri olan yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirlerinin alanına giremezler. Biri diğerinden daha üstün değildir.

10- Demokratik Rejim

Hukuk devletinin varlığı demokratik rejime bağlıdır. Çoğulcu demokrasinin olmadığı bir yerde hukuk devletinden de bahsedilemez.

Hukuk devleti ile ilgili söylenmesi gereken önemli bir nokta da bir devletin hukuk devleti olarak nitelendirilebilmesi için Anayasa ve yasaların hukuk devletinin uygunluğunun tek başına yeterli olmayacağıdır. Bir hukuk devletinde uygulama da yasalar kadar önemlidir. Yasalar ne kadar adaletli ve hukuk devletinin gereklerine uygun olurlarsa olsunlar eğer uygulanmıyorlarsa demokrasi ve insan hakları açısından hiçbir anlam ifade etmezler.

Sosyal Devlet ve İnsan Hakları

İnsan haklarının tarihsel gelişimi içinde ilk önce ortaya çıkan haklar, “I. kuşak haklar” ya da “negatif statü haklar” olarak da ifade edilen kişi hak ve özgürlükleri ile siyasal haklardır. Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, düşünme ve düşüncüyü ifade etme özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, dernek ve siyasi parti kurma hakkı, I. kuşak haklardan bazılarıdır.

Tarihi ve toplumsal gelişmeler neticesinde devlete sorumluluk yükleyen yeni bir takım haklar ortaya çıkmaya başlamıştır. “II. kuşak haklar”, “pozitif statü hakları” olarak da ifade edilen bu haklar, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerdir. Sosyal ve ekonomik haklardan bazıları, “eğitim ve öğrenim hakkı”, “çalışma ve sözleşme hürriyeti”, “sendika kurma hakkı”, “sosyal güvenlik hakkı”, “konut hakkı”dır. Ekonomik ve sosyal haklar olmaksızın diğer hakların kullanılması imkânsız

hale gelmektedir. Söz gelimi maddî imkânlardan yoksun birinin yaşama hakkından ya da seyahat hürriyetinden gerektiği gibi yararlanabilmesi imkânsızdır. Herkesin otomobil satın alma hakkının olması, herkesin otomobil alabileceği anlamına gelmemektedir.

Sosyal ve ekonomik hakların gerçekleştirilmesi amacıyla aktif görev üstlenen devlet anlayışı olan “Sosyal Devlet” 20. yy. da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kavramsal anlamı bakımından sosyal devlet ya da “Refah Devleti” (Welfare State); vatandaşlarının sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeni sağlamayı kendine ödev edinen devlet olarak tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi sosyal devletin temel amacı, bir toplumu oluşturan bireylerin yasalar karşısında olduğu kadar, siyasal, sosyal ve ekonomik hayatın işleyişi içinde de eşit ve özgür olmalarını sağlamaktır. Sosyal devlet özel mülkiyeti ve hür teşebbüsü kabul eder, sosyal ve ekonomik demokratikleşmeyi gerçekleştirmeye yönelir.

Ülkemizde ilk defa 1961 Anayasası’nda yer verilen sosyal devlet anlayışı, 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılmıştır. Her iki Anayasa’nın 2. maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti ... demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.” ifadesine yer verilmiştir.

Dikkat: Sosyal devlet, toplumun güçsüz kesimini güçlüler karşısında toplumsal ve ekonomik konularda önlemler alarak koruyan, onların eşit ve özgür olmasını amaçlayan devlettir.

Sosyal Devlet Anlayışının Gereklere

1. Ekonomik Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele

Sosyal devletin temel amaçlarından biri tüm toplumu ve tek tek bireyleri yoksulluktan kurtarmak ve kişilerin insanca yaşayabilmeleri için gerekli şartları ve minimum gelir düzeyini garanti etmektir.

2. Gelir Adaleti ve Eşitlik

Toplumu oluşturan bireyler arasındaki gelir adaletini sağlamak, ekonomik ve sosyal eşitliği gerçekleştirmek, sosyal devletin temel amaçlarından biridir. Kişilerin birbirlerinden farklı özellik ve yetenekleri vardır. Kişilerin sahip oldukları özellik ve yetenekleri kullanarak farklı işler yapmaları ve farklı gelir seviyelerine sahip olmaları kaçınılmazdır. Fakat kişiler kendi kaderlerine bırakılırlarsa zengin olanların sürekli zenginleşeceği, fakirlerin de daha da fakirleşeceği açıktır. Sosyal devletin görevi toplumdaki alt gelir grubu ile üst gelir grubu arasındaki ekonomik farklılığı azaltmaktır. Diğer taraftan sosyal devlet, farklı statülere ve gelir seviyelerine sahip

bireyleri eşit şartlarda değerlendirir.

3. Fırsat Eşitliği

Sosyal devletin amaçlarından biri de fırsat eşitliğini gerçekleştirmektir. Sosyal devlet bağlamında fırsat eşitliği hukuki eşitlik ile aynı şey değildir. Hukuk devletinde kişiler dil, din, cinsiyet, etnik köken, sosyal sınıf, gelir düzeyi vb. özelliklerine bakılmaksızın yasalar önünde eşit görülürler. Fakat bu gerçek bir eşitlik getirmez. Sosyal devlet açısından eşitlik, eşitsizlik yaratan şartların ortadan kaldırılmasıdır. Sosyal devlet anlayışına sahip devlet, özellikle eğitim yoluyla toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırır. Kişilerin çalışabilmesi için istihdam yaratır. İş kurmak isteyenleri kredilerle destekler. Çalışanların haklarını elde edebilmeleri için örgütlenmelerine ve yasal mücadele göstermelerine olanak tanır. Bunlar vb. yollarla toplumsal dengeyi kurar ve korur.

4. Sosyal Güvenlik

Toplumdaki bireyler çalışarak kendilerinin ve ailelerinin geçimi için gerekli olan geliri elde edebilirler. Fakat kişiler çeşitli nedenlerle hayatlarının belli dönemlerinde çalkamayaabilirler. Söz gelimi kişi hastalanmış, iş bulamamış, çalışamayacak kadar yaşlanmış olabilir. Ailesi olmayanlar, yaşlı ya da kimsesizler olabilir. İşte böyle durumlarda kişilerin yoksulluğa düşmeden yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli sosyal kurumların kurulması ve işletilmesi de sosyal devletin görevidir. Devlet çalışma yaşını ve yılını tamamlayanları emekliye ayırır ve emekli maaşı öder. Çalışma sırasında sakatlanan ve çalışamayacak duruma gelenlere sakatlık aylığı bağlar. Çalışanları öldüğünde eş ve çocuklarına bakar. Gazi ya da şehitlerin ailelerine bakar. Sakatlara, düşkünlere, yetim ya da terkedilmiş çocuklara bakmak için gerekli çalışmaları yapar. İşsizlere iş bulur. Bazı gelişmiş ülkelerde iş bulamayanlara maaş bağlar.

Dikkat: Ülkemizde BAG-KUR, Emekli Sandığı ve SSK (Günümüzde SGK olarak tek bir çatı altına toplanmıştır.) bu görevleri yerine getirmek için kurulmuş sosyal güvenlik kuruluşlarıdır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, (SHCEK), Darülaceze, kadın sığınma evleri vb. kurumlarda bu amaçlarla oluşturulmuştur. Devlet bu görevleri bizzat gerçekleştirmenin yanı sıra bu amaçla kurulan vakıf ve dernekleri de desteklemelidir. Ülkemizde sosyal güvenliğin gerçekleşmesi amacıyla kurulmuş pek çok özel vakıf ve dernek bulunmaktadır.

5. Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele

Sosyal devlet çalışabilir durumdaki herkesin çalışabilmesi için iş yerleri açar, açılmasını destekler, toplumdaki herkesin çalışabilmesi için gerekenleri yapar.

6. Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak

Sosyal devletin temel amaçlarından biri de, sosyal dengeyi ve dolayısıyla sosyal bütünleşme ve barışı sağlamaktır. Sosyal devlet bu amaçla kişiler, sosyal sınıf ve zümreler ile farklı din ve mezheplere mensup olanların öncelikle yasalar karşısında eşit işlem görmelerini sağlamaya ve kişilerin, mensup oldukları sınıf, zümre, ırk, din veya mezhep nedeniyle ya da sahip olduğu ekonomik güçten ötürü ayrıcalıklı muamele görmesini engellemeye çalışır. Haksızlığa uğrayanları, güçsüz kişileri korur.

7. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, sosyal devletin en önemli amaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal devlet, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla sermaye yatırımlarını teşvik eder, ekonomik faaliyetlerin tam istihdamı sağlayacak düzeyde gerçekleşmesi için gerekli koşulları ve ortamı sağlamaya çalışır. Bütün bunların sonucunda devlet; sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlara müdahale ederek ülkenin beşeri sermayesi olan ve ekonomik kalkınmada hayati bir önem taşıyan işgücünü geliştirmeye, sağlıklı ve verimli çalışması için gerekli ortamı hazırlamaya yönelik tedbirler alır.

Devlet, kişilerin sosyal ve ekonomik haklarını mali gücünün yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

İnsan Hakları, Devletin Örgütlenmesi ve İşleyişi

Yasama, yürütme ve yargı devletin üç organıdır.

Yasama yetkisini TBMM yerine getirir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel oyla seçilmiş 600 milletvekilinden oluşur.

TBMM'nin görevleri şunlardır:

- Anayasanın 87. maddesinde TBMM'nin görev ve yetkileri aşağıdaki şekilde sayılmıştır:
- Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak,
- Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları denetlemek,
- Bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek,
- Para basılmasına karar vermek,
- Savaş ilânına karar vermek,
- Milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak,
- Genel ve özel af ilânına karar vermek,
- Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek.

Anayasanın diğer maddelerinde ise TBMM'ye aşağıdaki görev ve yetkiler verilmiştir,

- Anayasayı değiştirmek,

- Kalkınma planlarını onaylamak,
- TBMM İçtüzüğünü yapmak,
- Olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini onaylamak, değiştirmek veya reddetmek.
- Olağanüstü hâl kararını onaylamak, süresini her defasında 4 ayı geçmemek üzere uzatmak, kaldırmak,
- TBMM Başkanını ve Başkanlık Divanı üyelerini seçmek,
- Anayasa Mahkemesine üye seçmek,
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyelerinin bir kısmını seçmek,
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyelerini seçmek.
- Sayıştay Başkan ve üyelerini seçmek.
- Kamu Başdenetçisini ve kamu denetçilerini seçmek,
- Süresi dolmadan TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,
- Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları Yüce Divana sevk edebilmek,
- Milletvekili dokunulmazlığını kaldırmak,
- TBMM üyeliğinin düşmesine karar vermek,
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermek,
- Kamu iktisadî teşebbüslerini denetlemek.

Kanun teklifleri TBMM Genel Kurulunda kabul edildiğinde kanunlaşır ve bir kanun numarası alır.

Ancak, Genel Kurul tarafından kabul edilen kanunun bağlayıcı olabilmesi ve uygulanabilmesi için Resmî Gazetede yayımlanması ve yürürlüğe girmesi gerekir. Kanunlar Cumhurbaşkanlığına, onaylanması ve 15 gün içinde Resmî Gazetede yayımlanması gayesiyle gönderilir.

Cumhurbaşkanı, yayımlanmasını kısmen veya tamamen uygun bulmadığı kanunları bir daha görüşülmek üzere bu konuda gösterdiği gerekçe ile birlikte TBMM'ye gönderebilir. Ancak Cumhurbaşkanı bütçe kanunlarını bir daha görüşülmek üzere TBMM'ye iade edemez. Cumhurbaşkanı tarafından kısmen uygun bulunmama durumunda TBMM, o işin tamamını veya sadece uygun bulunmayan maddelerini görüşebilir. Bu görüşme sonucunda gönderilen metin değiştirilerek veya aynen kabul edilebilir. TBMM, geri gönderilen kanunu üye tamsayısının salt çoğunluğuyla (301 oy) aynen kabul ederse, Cumhurbaşkanı kanunu yayımlamak zorundadır. Meclis, geri gönderilen kanunda değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise iade edebilir.

Yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yerine getirir.

Cumhurbaşkanı devletin başıdır ve yetkilerini kullanır. Bakanlar Kurulunun başı da cumhurbaşkanıdır. Asıl devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı makam Bakanlar Kuruludur.

Hükümetin uygulamaları TBMM tarafından denetlenir.

Meclisin hükümeti denetleme yolları şunlardır:

Soru: Bir milletvekilinin ilgili makamdan sözlü ve yazılı olarak bilgi istemesidir. Meclis araştırması:

TBMM üyelerinin, belli bir konuda bilgi edinmek için yaptığı incelemesidir.

Genel görüşme: Belli bir konunun TBMM’nde görüşülmesidir.

Meclis Soruşturması: TBMM üye tam sayısının en az onda biri başbakan veya bir bakan hakkında soruşturma açılması için önerge verir. Soruşturma sonucunda meclis, gerekli görürse ilgili kişinin Yüce Divana sevk edilmesine karar verebilir. Yüce Divan görevini Anayasa Mahkemesi yapar. Savcılık görevini ise Cumhuriyet Başsavcısı yürütür. Yüce Divan kararları kesindir.

Hükümetin uygulamaları meclis dışında idari yönden Danıştay ve mali yönden Sayıştay tarafından denetlenir.

Yasaların yürütülmesinde insan haklarına uyulması, yürütme görevini üstlenen kişilerin bu konuda bilinçli olması ve eğitim almasıyla sağlanır.

Yargı görevini ise Bağımsız Mahkemeler üstlenir.

Demokrasi

Siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın özgürce seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, toplumsal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimine DEMOKRASİ denir. Demokrasi, halkın, halk tarafından, halka göre, halk için yönetilmesidir.

Demokrasinin Temel İlkeleri

a. Milli Egemenlik: Yönetme yetkisinin millete ait olması demektir. Demokraside egemenlik halka aittir. Halkın iradesi ve egemenliği, belirledikleri temsilciler aracılığıyla gerçekleşir. Halk temsilcilerini belirli bir süreliğine seçer; temsilciler de halk adına yasalar yapar. Ülke bu yasalara göre yönetilir.

Dikkat: ülkemizde yerel seçimler 5 yılda bir, genel seçimler 5 yılda bir cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte yapılmaktadır.

b. Seçme Seçilme Hakkı: Seçme ve seçilme hakkı, demokrasinin sağladığı temel haklardan biridir. Temsilciler seçimle belirlenir. Halk, temsilcilerine kendisi adına yönetme yetkisini belirli bir süre için verir. Demokrasilerde gizli oy kullanma, serbest seçim, açık sayım ilkesi geçerlidir. Ülkemizde 18 yaşını dolduran, akli dengesi yerinde olanlar oy kullanabilir. Askerlik vazifesini yerine getirmekte olan er ve erbaşlar, askeri öğrenciler ve hükümlüler ise oy kullanamazlar

c. Katılım: Demokrasiler etkin ve aktif yurttaşlara gereksinim duyar. Yurttaşlar seçme ve seçilme haklarıyla yönetime iradesini yansıtır; bunun yanında sivil toplum kuruluşlarındaki etkinliğiyle hakların takipçisi olur.

d. Özgürlük: Özgürlük, bireyin, başkalarının haklarına zarar vermeden istediğini yapabilmesidir. Demokrasinin olmadığı yerde özgürlük ve insan hakları, özgürlük ve insan haklarının olmadığı yerde de demokrasi olmaz.

e. Eşitlik: Eşitlik, hakların kullanılmasında ayırım yapılmamasıdır. Demokraside eşitlik, yasalar önünde eşitliktir. Yasalar herkese aynı biçimde uygulanır; herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ayrıcalık tanınmaz.

f. Çoğulculuk: Demokraside her görüşe, anlayışa, inanışa saygı gösterilir. Bu görüş ve anlayışların siyasi partilerle temsil edilmesine fırsat verilir. Seçimlere birden fazla siyasi parti katılır. Böylece farklı görüş ve düşünceler yönetimde kendini ifade olanağı bulur.

g. Çoğunluk: Demokraside çoğunluk ilkesi aranır. Seçimlerde Çoğunluğu elde eden parti iktidar olur. Diğer partilerde muhalefeti oluşturur. Demokraside çoğunluğun yanında azınlığında hakları korunur.

h. Hoşgörü: Demokrasi hoşgörü rejimidir. Farklılıklar ve farklı unsurlar demokraside birbirlerine tahammül etmeyi, birbirleriyle uzlaşmayı öğrenirler.

1. Hukuk Devleti: Hukuk Devleti, yurttaşlarına hukuk güvenliği sağlayan, yöneticilerinde hukuka bağlı olduğu devlettir. Hukuk Devletinde Yasalar anayasaya uygundur; yargı bağımsızdır. Devletin yaptığı bütün işler yargı denetimine açıktır. Tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir. Demokrasilerde hukukun üstünlüğü ilkesi benimsenir. İktidar hiçbir kimse ya da grubun tekelinde değildir.

i. Kuvvetler Ayrılığı: Demokrasilerde kuvvetler ayrılığı ilkesi uygulanır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi (yasama, yürütme, yargının ayrı organlarda temsil edilmesi) iktidar tekeli kırıyan bir uygulamalıdır.

Türkiye’de demokratik sistem şu prensipler üzerinde durmaktadır.

- Bireysel özgürlüğü korur ve geliştirir.
- Çoğunluğun yönetimine dayanır.
- Halkın egemenliğine dayanır.
- Kuvvetler ayrımı esastır.
- İnsanlar doğuştan bazı vazgeçilmez ve devredilmez

haklara sahiptirler.

- İnsan aklına inancı esas alır.
- İnsanlar yasalar önünde ve kamu hizmetlerinden yararlanma konusunda eşittir.
- Temsil esasına dayanır.

Demokrasinin Kurumları

Demokrasinin ilkelerine göre işleyebilmesi için aşağıdaki dört temel kurumun ve prensibin sistemde yer bulması gerekmektedir.

1. Seçimler ve Temsil

2. Çoğunluk ve Katılım sayısı

3. Siyasal partiler

4. Hukuk üstünlüğü

1. Seçimler ve Temsil

Günümüzde uygulanan seçim sistemleri, iki çeşittir. Bunlardan biri çoğunluk sistemi, diğeri nispi temsil sistemidir.

Çoğunluk sistemi, bir seçim çevresinde seçime giren partiler arasında en çok oy alan partinin seçimi kazanmış sayıldığı sistemdir.

Nispi temsil sistemi, seçime giren partilerin aldıkları geçerli oyların oranına göre temsilci çıkardığı sistemdir.

2. Siyasal Partiler

Siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla siyasi iktidara gelmek için kurulan örgütlerdir.

Toplumdaki farklı görüşleri ve çözüm önerilerini sistemleştirir, bir araya getirir ve çıkar gruplarını belirli seçenekler etrafında toplar.

3. Çoğulculuk ve Katılım

Çoğulculuk, değişik görüşlerin varlığını ve yaşama hakkını tanımadır.

Katılım, insanların tercihlerinin ve tercihlerindeki değişmelerin siyasal karar verme sürecini etkileyebilmesidir.

4. Hukukun Üstünlüğü

Bir devlette, yasama organı da dahil olmak üzere devletin bütün organları üzerinde hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olmasıdır.

Hukukun üstünlüğü ilkesinin sağlanması için şu koşulları gerçekleştirilmesi gerekir:

- Temel haklar, anayasalarda değişmez bir biçimde yer almalıdır.
- Yürütme organı, anayasaya uygun olan yasaları uygulamalı ve hukuk düzenine bağlı kalmalıdır.
- Yargı kuruluşları bağımsız ve güvenilir olmalıdır.

DEMOKRASİ ÇEŞİTLERİ

1. Doğrudan Demokrasi:

Halk tarafından bizzat Kanunların yapılmasını ve kamu gücüne ilişkin kararların doğrudan halk tarafından alınmasını ifade eder. Halkın egemenliğini şahsen ve doğrudan doğruya kullandığı demokrasi türüdür. Küçük site devletlerinde ortaya çıkmış ve uygulanmış bir sistemdir. Bu sistemin uygulanması için nüfus azlığı ve zenginlik gereklidir.

2. Temsili Demokrasi:

Milletin seçtiği temsilciler aracılığı ile millete ait olan egemenliğin kullanılmasıdır. Temsili demokrasi seçim temel araçtır. Günümüz devletlerinde olduğu gibi nüfusun kalabalık olması bu sistemi zorunlu kılar. Temsili demokrasi modelinde öne çıkan temel özellikler, “iktidarın meşru bir seçimle belirlenmesi”, “çoğunluğun görüşünün kabul edilmesi” ve “kuvvetler ayrılığı ilkesi”dir.

3. Yarı Doğrudan Demokrasi:

Egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi çeşididir. Bu demokrasi türünde halk üç şekilde egemenliğin kullanılmasına katılabilmektedir: Referandum, halkın vetosu ve halkın kanun teklifi.

Dikkat: Türkiye temsili demokrasi ile yönetilmesine rağmen zaman zaman referandum yolu ile yarı doğrudan demokrasinin araçlarını da kullanmaktadır.

İNSAN HAKLARININ KORUMA ALTINA ALINMASI SÜRECİNDE ÖNEMLİ TARİHLER VE KURUMLAR

- 1215 Magna Charta Libertatum = Büyük Özgürlük Bildirgesi
- 39. madde: Hiç bir özgür insan yürürlükteki yasalara başvurmaksızın, tutuklanamaz, hapsedilemez, mülkü elinden alınamaz, sürülemez, ya da yok edilemez.
- İnsan hakları kavramının ilk belgesi kabul edilmektedir.
- Bunun yanında insan haklarına yer veren ilk yazılı belgelerden bir kaç şunlardır: 1689 İngiliz İnsan Haklar Bildirgesi,
- 1776 Virginia Haklar Bildirgesi, 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesi,
- 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Örgütü

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması amacıyla 1945'te Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda dünyanın her yerinde insan haklarına saygının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Dikkat:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun tarafından 10 Aralık 1948 tarihli kararı ile ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu amaçla ortaya çıkan ilk uluslararası belgedir.

Dikkat: İnsan hakları evrensel bildirgesi günümüz anayasalarına temel oluşturmuştur.

Dikkat: İnsan haklarının korunmasına yönelik "Uluslararası Bildirgeler" ve "Uluslararası Anlaşmalar" olmak üzere uluslararası belgeler iki başlık altında toplanabilir.

Uluslararası bildirgeler:

Uluslararası bildirgeler, bildirgeye taraf devletler için bağlayıcı hükümler içermezler. Bildirgeler daha çok yol gösterici ve tavsiye niteliğindedir. Birleşmiş Milletler örgütü tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu tür bir metne örnektir.

Uluslararası antlaşmalar:

Uluslararası antlaşmalar onaylandıklarında taraf devletler için bağlayıcı bir nitelik kazanırlar. Sözleşmenin gereğini yapmayan devletler için çeşitli yaptırımlar öngörülmüştür. Avrupa Konseyi'nce kabul edilen Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi bu tür metne örnek gösterilebilir.

İnsan Haklarının Korunmasının Amaçlayan
Uluslararası Kuruluşlar-Mekanizmalar
Birleşmiş Milletler Örgütü,
Avrupa Konseyi,
Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi,
Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı

Birleşmiş Milletler

Dünyada barışın sağlanması ve insan haklarının korunması amacıyla 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmış ve Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Türkiye'de BM'nin kurucuları arasındadır. 1946'da BM tarafından kurulan İnsan Hakları Komisyonu 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi adıyla kabul edilmiştir. Türkiye insan hakları evrensel bildirgesini 1949'da kabul etmiştir.

Avrupa Konseyi

Avrupa'da 2. Dünya Savaşının yol açtığı toplumsal, siyasal ve ekonomik problemler sonrasında Avrupa'da barışı ve düzeni sağlamak amacıyla 1949'da 10 Avrupa devletinin imzaladığı sözleşme ile Avrupa Konseyi kurulmuştur. • Türkiye Avrupa Konseyine 8

Ağustos 1949 tarihinde katılmıştır. Avrupa Konseyinde insan haklarına ve temel özgürlüklere uymayan üye devletlerin Konseyden çıkartılması yoluyla yaptırım uygulanmaktadır.

Avrupa Konseyi üç organdan oluşmaktadır;
Bakanlar Komitesi; üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşur
Parlamenteler Meclisi; danışma organı niteliğindedir. Üye ülkelerin parlamenterlerinden oluşur.
Genel Sekreterlik.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye ise bu sözleşmeyi 18 Mayıs 1954'de onaylamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle bireylere tanınan hakların korunması için kurulan denetim organları şunlardır:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bakanlar Konseyi, Delegeler Komitesidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa konseyine üye devletler tarafından seçilen yargıçlardan oluşur. Mahkeme sözleşmeyi imzalayan devletlerin sözleşme hükümlerini yerine getirip getirmediğini denetler.

Dikkat: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurunun kabul edilebilmesi için başvuru konusunun sözleşme kapsamına girmesi ve iç hukuktaki bütün başvuru yollarının tüketilmiş olması gerekir. Ayrıca, olayın üzerinden 6 aydan fazla bir zaman geçmemelidir.

Bakanlar Komitesi

Bir denetim organıdır. İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarının yerine getirilmesini denetlemektedir. Yılda iki kez toplanır. Siyasi yaptırım yetkisine sahiptir.

Delegeler Komitesi

Avrupa Konseyinin yürütme organıdır. Üye devletlerin daimi temsilcilerinden oluşan bir komitedir. İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının yerine getirilip getirilmediğini denetleyen organdır.

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi

İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'ne taraf devlet sayısı kadar üyesi vardır. Komite üyelerinin görev süresi 4 yıldır. Komite, Sözleşme'nin ihlali iddialarını karara bağlayan yargısal bir organ değildir. Komite'nin denetim usullerinin esası, ihlalin gerçekleşmeden önlenmesidir. Bu amaçla Komite, taraf

devletlerin yetki alanları içinde bulunan ve kişilerin kamu makamlarının eylemlerince özgürlüklerinden alıkondukları yerleri ziyaret edebilir ve bu yerlerde inceleme, araştırma ve denetleme yapabilir. Taraf devlet, Komite'nin ziyaretlerine izin vermek ve Komiteyle işbirliği yapmakla yükümlüdür. Komite ile işbirliği yapmayıp durumlarını iyileştirmeyi reddeden devletlerle ilgili olarak kamuya yönelik bir açıklama yapılabilir. Komite, Türkiye'ye ilişkin olarak 1992 ve 1996 yıllarda bu nitelikte açıklamalar yapmıştır.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

AGİT 1990'da oluşturularak hukuk devleti ve insan hakları konusunda yeni bir iş birliği döneminin başlamasını öngörmüştür.

İnsan haklarının Uluslararası Korunmasında Sivil Toplum Örgütlerinin Yeri ve Rolü

Eşit toplumsal haklara sahip olan vatandaşların oluşturduğu kuruluşlara sivil toplum örgütü veya sivil toplum denilmektedir.

Halkın kurduğu dernekler sendikalar, kulüpler, meslek kuruluşları, odalar, vakıflar vb. birer sivil toplum kuruluşlarıdır.

İnsan Haklarının korunması üzerine çalışan başlıca Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları

Uluslararası Kızılhaç Komitesi: Bu komite, savaş esirlerine kötü muamele edilmemesi için çaba harcar.

Savaşlar sırasında oluşacak insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmaya çalışır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu: Bu komisyon dünyanın bütün ülkelerinde hukukun üstünlüğünün sağlanması için çalışır.

Uluslararası Af Örgütü: Düşünce suçlarının ve siyasi tutukluların serbest kalması için uğraşır.

Green Peace

Uluslararası (Lahey) Adalet Divanı Uluslararası Çalışma Örgütü

Birleşmiş Milletler

Dünya Sağlık Örgütü

Türkiye'de Yer Alan İnsan Haklarının Korunması Üzerine Ulusal Düzeyde Faaliyet Gösteren Başlıca Kamu Kuruluşları ve Sivil Toplum Örgütleri ise Şunlardır:

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

İnsan Hakları Üst Kurulu

İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi

İnsan Hakları Danışma Kurulu

İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyeti

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

Sivil Toplum Örgütleri İnsan Hakları Derneği

Türkiye İnsan Haklar Vakfı

Helsinki Yurttaşlar Derneği

Türk Demokrasi Vakfı

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti